

איכות הסביבה

הנושא איכות הסביבה בספרות ילדים ונוער

מאת ג. ברגסון

בראיון עם השר יוסי שריד על איכות הסביבה, ביוני 93, במוסף של הארץ נאמר:

"בשיתוף עם משרד החינוך תכננו מערכי שיעור מפורטים לכל הנושאים הקשורים בתחום איכות-הסביבה.

לדעתי לא יהיה ילד בישראל מגן הילדים ועד בכלל, שלא ילמד ולא יתוודע לתחומים העיקריים של איכות הסביבה, מה הן הבעיות, מה הם הפתרונות, ומה כל אחד ואחד מאתנו צריך לעשות כדי לשפר את איכות הסביבה".

אנחנו המחנכים יכולים לעסוק בנושא זה מנקודות ראות שונות כי קשה לבדד את נקודת הראייה של הנושא, כל הסובב אותנו נוגע לעניין ומכיוון שאין באפשרותנו להיתקל בכל הסובב אותנו - נסתמך על הספרות. בהסתמך על הספרות נגיע לסמלים למטופורות נמצא בה התמודדות בנושא זה במישורין ובעקיפין.

הסיפורים והשירים כוללים נושאים שונים; סיפורי חיות, סיפורי עופות, סיפורי צמחים, ילדים בקיבוץ, ילדים במושב, ילדים בעיירות, ילדים בערים.

ניתקל במאבק של בודדים (המסמר האחרון של יצחק נוי) וגם במאבק של קבוצות, (צפרירה גר -האקליפטוס מוכרח ללכת) במאבק על איכות הסביבה, ניתקל בהתנגשויות שונות - עקירה לשם בנייה לתועלת הציבור.

נצטרך למצוא קנה מידה לשמירה - על היש. היש קרבן שכדאי להקריבו למען איכות הסביבה? כך למשל נמצא "מלחמות" בין עצי סרק ועצי פרי, אלה שתועלתם מובהקת בעלים ואלה שהם לכאורה לשם נוי - כדוגמת פרחים. והרי כולנו רגילים לקטיפת פרחים, מה ההבדל בין פרחים מוגנים ואלה המותרים לקטיפה?

כשהוכרז הנושא המרכז על איכות הסביבה חשבנו שאין ספרות יפה בנושא זה, אך לאחר עיון וחיפוש מצאנו שיש ויש יצירות שיכולות לעזור לנו להמחיש את הנושא, והנה אציג בקצרה כמה מן המקורות הספרותיים המתאימים לנושא שלפנינו.

אסקור בקצרה את הספרים, מהם ידועים ומהם שנראה לי שאינם ידועים

מספיק לספרנים ולמורים. אזרוק אור על תוכנם, ולא אתעכב במיוחד על התאמתם לקבוצות גיל שונות, משתי סיבות; א) ייתכן שיצירה הנראית לנו מתאימה לגיל הנמוך יכולה לעניין גם גילאים מבוגרים יותר, כאשר ימצו ממנה את בין־השיטין שאינם נראים במבט ראשון, ב) יש לי אימון במורינו שידעו לבחור ולבחון את המצוי בחומר ולהגישו לפי רמת התלמידים שאליהם הם מתכוונים לעסוק בנושא:

נעיין בספר העץ של תמי.

מסופר על ילדה שהתבוננה בגנן ששתל שתילים בגן שבביתה והיא מנסה לחקותו ולשתול עץ כדי שיהיה יפה בסביבתה.

הסיפור מבקש מאיתנו להסביר שעץ אינו צומח בן־לילה, והילדה שהתגנבה מהבית לראותו כיצד השתיל גדל - נרדמה בעת תצפיתה.

המסר ברור: א) העצים כמו האדם גדלים לאט וצריך להיעזר בסבלנות, עד שרואים פירות. ב) לא כל חיקוי מועיל, צריך להעמיק ולדעת איך לעשות ומדוע כמו זה שאותו רוצים לחכות.

מה זה בדיוק כואב

ספר בעל מסר חינוכי מגויס - הוא **מדוע זה כואב**.

(אני מציע לקרוא בספר ולהדגיש שיש טעויות גסות בניקוד.)

יואב קטף פרח ותכנן לקטוף עוד כמה פרחים הפרחים נעצבו "דמעה הם מחו" הם קראו לעזרה: **לשמש** שתהיה להם חומה, השמש לא יכלה לעזור, היא גבוהה

לרוח; המתארת את תפקידה, מפזרת זרעים, היא מיועדת להביא יורה, מלקוש, עננים וגשמים - לפי לוח הזמנים.

מפני ילדים משחיתים אין בכחי לעזור.

ענן - לא יכול

ירח - לא יכול

דחליל - לא לשם כך הוא נועד.

הגנן - מציע **לבנות גדר**, ויואב מנסה לעבור את הגדר ונשרט, וזה כואב.

המסקנה - גם להם זה כואב...

חזרה לגן־עדן.

בעלי־החיים ואתם גם **משפחה של אנשים** חוזרים לגן־עדן המצטייר בעולם שכולו טוב.

שימו לב שבציור אנו רואים **חיות ועופות בלבד** בהתאם למסורת.

בעמוד הבא - **העץ ותפוחים אדומים קשטו את הגן, העץ והתפוח הקרינו כח ועצמה.** הקבלה לכתוב "בבראשית" "ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע".

"תקופת התפוח" מסמלת שנים של שמחה אושר ואהבה.
יום אחד הגיעו לגן אנשים חכמים מאד... הטכנולוגיה מלווה אותם. **אניה, רכבת, מכונית ומטוס.**

האנשים החכמים הפריעו מאד לחיים השקטים והשלוים: וכאן נתעכב: כיצד ליישב את הסתירה - בין חכמה שכולנו שואפים אליה **לבין השלילה שבה.** ופורצת מלחמה, מדוע הפסידו אנשי הגן? כי החכמים נלחמו - **בכלי מלחמה משוכללים.**

אך התפכחות החכמים באה כאשר גילו מכוונות טכניות **להמצאות חומרים כימיים,** הם נדהמו לא ראו את הנולד ואת אשר קורה סביבם: יש בסיפור אקטואליזציה : הסדר בטבע הופר, מתו קודם הדגים, אח"כ בעלי־חיים, ובני האדם גילו את האסון והחלה נדידה, שום דבר לא עזר, בכל מקום אותו מצב, חלו במחלות שאין להן מרפא, מומחים מכל הסוגים ישבו חשבו ואין תשובה. אדם זקן נזכר בגן־עדן - ואמר: חייבים להפסיק לזהם את העולם. לא ידוע אם מצאו את עץ התפוח שמקורו כח ועצמה. הסיום בסיפור סמלי, ויש להתעכב על כך.

ניד ענף וענן

אציין מספר שירים משיריו של דוד אגמון.

1) היכן פרחי הסביונים? יום אחד בא **הכורת**

עם קרדמו דחפור פולח

בהנף יד **מחה הכל**

ולא נותר שריד פורח.

והסיום: אדם אל סביונו כמה,

למונח **כורת** יש קונוטציה שלילית ביותר.

ובהמשך: **מחה הכל** גם פה שלילי ביותר

האיזכור: וימח כל היקום אשר על פני האדמה (בראשית)

כלומר: כלה, השמיד. יש פה כמובן התייחסות לאיכות הסביבה.

סוד הפרח: אני את פרחי אהבתי כמו נוף...

אני את הפרח אהבתי פורח,

להביט בו פשוט ולחוש את הריח

יש בשיר זה אהבה שאינה תלויה בדבר.

אגמון משווה את אהבתו לפרח כפי שאוהב את הנוף.

נתעכב בשיחה מה יש בנוף שגורם לאהבה. אפשר גם להפנות תשומת־לב לנושא של "ריאות ירוקות", שעניין זה אינו "אהבה שאינה תלויה בדבר" בלבד.

וגם השורה השנייה מעוררת תשומת־לב. "אהבתי פורח".
 דווקא בשעת התהליך, כשהאדם מתבונן בגדילה המעוררת תמהון.
 וכך אפשר להמשיך בכמה משיריו. למשל
מה עושה כאן החוחית - שאלה של הקטנה מול אספלט ופרח.
 או בשיר בכרך המדינה, היונים מחפשות לשוא את מבוקשן.
 הזמן אינו מאפשר לנתח את השירים לפשוט, מבעד חלוני, וענני ענני געגועים
 בכל אחד מהם תמצאו חומר מועיל ומהנה לנושא שלפנינו. אני עובר ליצירה
של דבורה בן־נר "קונצרט בגן".
 בשיריה יש הרבה רגש ודמיון שיכולים להשפיע רגשית על איכות הסביבה
 ללא נימוקים הגיוניים.
 משפט כגון: "תראה איזה יופי של יום מסביב בחוץ ריחני ועליז ומזהיב, עכשיו
 כבר ברור שהגיע אביב". (סנוניות)
 או היגד אחר בשיר. "קשת בשמים"
אדם עז של כלנית
וצהב של חמניות
ורד רקפת, ירק עלים
וסגל של סיגלים"
 המשוררת מתפעלת מן הצבעים והם קשורים לפרחים הסובבים אותנו, ואין
 לחפש הרבה מבחינת "איכות הסביבה", כשמעיינים בשיר "מראות מן
המרפסת", המשוררת כותבת: שאפשר לראות
"הרבה נופים, המון מראות,
היא במבט אחד תופסת
באפק את ההרים
הגולשים מן הצפון אל הדרום
ומתמשכים כשרשרת / מחרמון אל הכנרת
בכל שעה משעות היום
הם שונים ואחרים...
 המשוררת משווה בין מראות הנוף לבין מראות שיצרו בני־האדם, כבישים
 הומים, בתים מטוסים, אך בסופו של דבר, הילד עדיה,
"ושוב תשקיף משם באהבה וגיל
אל מראות נפלאים שבגליל".
 אני עובר לז'אנר אחר של יצירה הקשורה לאיכות הסביבה אקרא לו **מסעות,**
 הגם שמדובר בטיולים בארץ ולא במסעות במובן הקלאסי של המלה.
 בספר **"יוצאים לטייל"**, מספר **תומרקין** על טיולו ברחובות תל־אביב, "עכשיו

באו אנשים עם גרזנים וגדעו את העצים. לזורק מגרשי חנייה.
ההשוואה היא בין עצים יפים - למגרש חנייה.
אלה שכורתים את העצים מכונים טפשים ואני - הדובר אומר: "הסכמתי אתו
בכל לבי" יש כאן דר־שיח בין ילד תמים שאינו מבין את ההתפתחות בעולם
ואינו יודע למה אנשים מכערים את העיר ואת המרפסות.
בהמשך טיולם נתקלו בעיר מכוערת של אסבסט ופלסטיק -הכל היה מכוער
"וגם האנשים נראו עצובים".

אך מה שמתמיהה את תומרקין הוא שבפנים הבתים הכל נקי ומשומר - ובחוץ הכל
מוזנח. הייתי אומר שההבדל - בין פנים וחוץ. ומכיוון שהמציאות קשה - עובר
דור לדמיון. פתאום ציפור כחולה התעופפה מעל הרחוב והבתים היו מסוידים,
המרצפות במדרכה מרצפות "ואפילו העצים עמדו שוב זקופים וירוקים".
כל העיר היתה יפה ונקה.

ומכאן ההשלכה על האנשים הם "חיכו בשמחה ואמרו זה לזה "שלום וברכה".
כתוצאה מן הטיול הסביבה משפיעה על בני־האדם ודור הילד משלה את
עצמו וקובע שילכו מבית לבית ויגידו לאנשים כך:
אם קצת תסידו...

וקצת תטפחו את החצר

ולא תגדעו עצים

ולא תשליכו אשפה לרחוב,

תהיה לנו עיר יפה יפה נקיה נקיה.

זהו סיפור עם מסר חינוכי פדגוגי, כשהמטיף לעיר הוא דור ילד תמים, שחולם
על "איכות הסביבה" מתוקנת.

ובהמשך לנוסח זה של "מסעות", אני מצביע על ספרו של **אפרים תלמי "אני
אוהב לטיל"**. בספר שיר מזמור תהלה לנוף.

אך במיוחד חשוב להתעכב על השיר "העופות חזרו לעמק החולה" שיר זה
שנכתב לפני 20 שנים, מקבל משמעות אקטואלית היום כאשר חוזרים
ומציפים את עמק החולה ומחזירים את הדבר לישנו.

יש בשיר האנשה של העופות:

"כה ישבו בעלי־כנפיים

כל יושבי בצות ומים".

הם התווכחו על ייבוש החולה, והנזק שנגרם מפעולה זו.
החליפו את בעלי־הכנף באנשים ושימו בפיהם את הרפליקות של הראשונים
ואז ניווכח לדעת שאלה שקיבלו את ההחלטה לייבש את החולה - טעו טעות
חמורה.

ומשום שהדבר נעשה אקטואלי היום - כדאי להתעכב בנושא זה.
המסר - אין לנהוג בחפזון ואין להשמיד את אוצרות הטבע בשם הקידמה.
אעבור לסיפור "אקו ולוגי" של תמר אדר הנוגע ישירות לנושא שלנו.
הסיפור דמיוני, והגיבורים שמותיהם דמיוניים גזורים מן הנושא אקולוגיה.
יש חיוביים - אקו
ויש שליליים - לוגי הבלוע.
אקו נכנס לגנה והשיר נעלם (השיר סמל למצב־רוח ושמחה).
אי־אפשר היה להכיר את הגן היפה,
מישהו קטף כאן פרחים
מישהו שבר שם ענפים
את הדשא מישהו רמס
ואפילו את הספסל לכלך והרס
את תל הנמלים הציף במים
ולברכת הדגים שפך צבע אדום
מי עשה דבר כזה איום?
כח "היקום" נהרס.
בטבע - פרחים, שיחים דשא
דומם -הספסל נהרי
החי - מקום חיותם של הדגים נשפך צבע.
וכך בחיפוש אחרי המשחית פגשו בטוסי, בזיפ,
בבוץ, את אורלי הכלומבות.
ואחרי הטקסט הדביר בהורס - לוגי הבלוע הנורא.
אוסף מלים ספורות לגבי הגילאים הגבוהים, ואפשר לטפל בנושא החל
מכיתה זו.

המסמר האחרון של יצחק נוי

הגיבור של הסיפור הוא ילד יוצא דופן. הסביבה הילדים במושב קוראים לו
מפגר. נטפלים אליו בהזדמנויות שונות, דבר כבר מפגר אחד, או שנרביץ בך
יותר חזק, איפה המטבעות? דבר".
תחילת הסיפור בשמועה שנתפשטה במושבה.
הילדים שמאמינים שבידי האנגלים היו מטבעות זהב, "והמפגר מצא אוצר ולא
רוצה לגלות איפה הוא. כשהתחילו הטרקטורים לעקור את הפרדסים מתגלים
לפעמים מטמונים באדמה והטמבל הזה, דווקא הוא, גילה אוצר". (6,7).
המתח מתחיל בעמודים הראשונים לכאורה זהו נושא הנוגע למטמונים, ועד
מפגר בודד, עומד בסרובו ואינו נכנע לבוועטים, למסית ומדיח ומתערבת

"נערה קצוצת שיער" (אולי סמל לגבריות?) ומגנה על החלש מהם. המפגר אילן מבין את רחשי הטבע: הוא "שמע את העצים משוחחים ביניהם בדאגה גדולה: שכבר יבוא הגשם". הוא מנהל דו־שיח עם הרוח. הוא מבחין בין צפע ונחש שחור. הוא רואה את הכיעור בדיונות שפעם היתה עיר של חלום, הוא מכנה את שטחי החול מפלצת שמתפשטת "זבדרכה זוללת חולות ופרדסים, ואת השמים שהיו פעם כחולים והיום הפכו שחורים. הוא אינו מבין איך "למראה המכוער הזה קוראים שיכון צמרת".

והמפגר תמה. מה היה על הפרדס שאינו יודע גבולות?!

"ולמה את בולעת את האדמה הטובה?"

אני לא אפרט את ההמשך, ואפילו לא אספר מדוע נקרא הספר "המסמר האחרון".

ודאי לא אמסור לכם את סופו של הסיפור, אומר רק שכל עמוד בספר שהופיע ב - 1992 מספק חומר מתאים לנושא, והנאבק על הישרדותם של העצים האהובים, הוא הילד - הנער - המפגר, הוא מבין היטב את ערכם של התפוזים, העצים, - בודד יחיד במערכת כללית - ומנצח.

"האקליפטוס מוכרח ללכת" הוא סיפור על קבוצת ילדים הנאבקת נגד עקירת עצים לשם הכנת מגרש משחקים.

כבר הצבעתי שלעתים יש התנגשות לגיטימית בין עקירה לבין השארת האתר במקומו עצים, פרדס, גינת נוי.

הסיפור הוא דוגמא מובהקת לכך. כי הרי מגרש משחקים לילדים, ובעיקר לגילאים נמוכים שאינם יכולים להרחיק לכת מביתם-גם זה "איכות הסביבה" ודוגמא נוספת למאבקים מסוג זה - הוא התארגנות של ילדים בקבוצה למען מאבק צודק.

בסיפור זה באה לידי ביטוי ההיאבקות עם הממסד, במקרה זה רבינוביץ ראש המועצה, והילדים מחליטים לפנות לדעת-הקהל.

בהזדמנות זאת אפשר גם להגניב משהו מתולדות היישוב. כפי שמספר מנהל בית-הספר, "באנו ארצה לשתול ולנטוע", והסיפור המעניין על המלריה ונטיעת עצי האקליפטוס.

ואם נדבר על איכות הסביבה כדאי להתעכב על דבריו של רוזנברג" (10) רבינוביץ השתגע? ארץ מה כזאת? הדבר היחיד המציל אותנו בתל-השרון הם העצים שהברון שתל בכל פינה, עצים זה צל ושלוש וברכה.

ואסיים סקירה זאת בספרו של אורי אורלב "ראש העיר תן לשיר", הספר מיועד לגילאים הנמוכים וגם העיצוב תואם את הגילאים האלה. אך הפרובלימטיקה המובאת תואמת בהחלט גם את הגילאים הגבוהים יותר.

מדובר שם שבעיר אחת - לא גדולה ולא קטנה "התנופפו דגלים של כביסה בפתחה של כל כניסה".

בשכונה זאת היה מגרש פנוי שהילדים השתמשו בו למשחקים. באחד הימים הופיע שלט של קבלן שבמקום המגרש הפנוי ייבנה שכון חדש.

המהומה היתה גדולה, היתה התערבות של הורים, ושוטרים, הגיעו דחפורים ומלט וברזל, והגיעו למסקנה שצריך לפנות אל ראש העיר. מן הסיפור אפשר ללמוד על סדרי שלטון: הצהרות, מזכרים, ובעיקר - גם קטנים יכולים להשפיע כשהם מאורגנים ופועלים כחוק.

הסוף בסיפור הוא טוב, ראש העיר נענה לתביעת הילדים, מצא פשרה טובה, וכל הבא לאותה עיר "אי אפשר היה להכיר, שהעיר הזאת היא אותה עיר".

השמירה על "איכות הסביבה" אינה מתמצית בלבד על הגנה של אתרים וצמחים שלא נעקרו.

כל מי שבא להבריא את איכות הסביבה, חייב גם לשמור על הקיים ולדאוג לשמרו ולהשביחו.

כלומר לא מספיק שנחנך את הילדים לעמוד על המשמר ולא לתת לעקור לשוא. יש הכרח לחנכם לשמור על הקיים, לטפחו ולשמרו.

"הניצנים ששרבו לפרוח" זהו ספר המטפל מנקודת ראות זאת - מסופר על מרד הניצנים שלפני ט"ו בשבט הצהירו שלא יפרחו, אחד מהם אמר:

"אינני מתכוון לבזבז את הפרח היפה שלי על העשבים וההריסות המכוערים הללו", ואנו עדים לדו-שיח בין צפור קטנה לכפתור שעל הענף.

וגם כאן, הסוף הוא טוב, והילדים ודאי ייהנו מהמשך הסיפור ויפנימו את המסר שבו.

ואסיים בהמלצה חמה להיעזר בספרו של מכס נורדאו אגדות למכסה. נורדאו, אחד מאבות הציונות (1849-1923) נולד בהונגריה, ישב בצרפת, נתפרסם באירופה המערבית בביקורתו על פגמי האנושות התרבותית. נפטר בפריס והוטמן בת"א בשנת 1926. לענייננו חשוב להדגיש כי אחרי מותו של הרצל חלק על מדיניות אחד-העמית ותבע להמשיך בקונצפציה של ציונות מדינית.

בפרסומיו מוצאים השקרים המוסכמים של האנושות התרבותית. על פרדוכסים בחיים, על התנוונות, ובשאיפתו לאיכות הסביבה בעלת ערכים חיוביים כתב אגדות כדי לחנכה לערכים חשובים יותר ומכאן אגדות למכסה. את אגדותיו תרגם דב קמחי בשנת תשט"ו והמהדורה המעודכנת הוצאה ע"י עם-עובד בשנת 1990 בעריכה מחודשת של נורית קוטלר. אני מתכוון להסב תשומת לבכם לשתי אגדות:

א) בכלא הפרחים, ב) מדוע לבש שיח הורדים קוצים? (במהדורה של קמחי - על שום-מה לבש שיח השושנים חוחים?)
המורה אשר יעסוק גם בצד הלשוני של שני התרגומים יוכל כבר בכותר של האגדה להבחין בין תרגום ראשון לשני - על שום מה - מדוע?
שושנים - ורדים
חוחים - קוצים.

בכלא הפרחים

פעם יצא סטודנט לטיול, על פני ארץ שוויץ.
בעצם היה בחור הגון למדי וטוב לב, אלא שלא היתה בו יראת כבוד לבעלי-החיים ולצמחים ששמחים כמונו ואינם עושים כל רע לאדם.
אדם ושני יצרים בקרבו - טוב ורע.
הוא היה בן ליערן שכל הצומח והרוחש על פני האדמה יקר ללבו, פרט לפטריות הרעל והטורפים והדורסים שבבעלי-החיים.
תיאור הרע: כשהיה בבית אביו ירה בסנאים, בעורבים בקוקיות ובקיכלים, שמלאו חיים ותנועה את היער בשירתם ובצווחותיהם.
נורדאו מעיר על שני יצרים, וגם על מוצאו של הסטודנט שאינו נוהג כפי שנהג אביו אף על פי שהתחנך לפי כללי המסורת.
תרגו: יש כאן מסר ללכת בדרכי אבות, ולחליפין - חורשה וגנים אינם תופסים תמיד.

בשוויץ רצה לצוד מרמיטות, אבל הן היו מוגנות בגני החיות לכן מלא את תאוות ההרס בפרחים שצמחו הפקר והיו חסרי כל מגן, הוא התנהג כפרא-אדם, קטף אותם לא לקשט מגבעתו, לא לייבשם כמזכרת, לא לתת מתנה, לידידיו ומכריו. הוא עקרם מהשורש, עד שהיה בידו זר גדול, שהיו למשא - וזרקם בשעת הליכה, ככה סתם.

לאחר הצגת האקספוזיציה של הסטודנט מובאת עלילה מעניינת מאוד, איך הוא נכלא ע"י הפרחים, הם סובבוהו בכישוף ומלכת הפרחים הקיפה אותו, ולא יכול להשתחרר.

החלק הראשון באגדה - מציאותי,

החלק השני - אגדתי

לאחר הרפתקאותיו חזר בו מן ההרס והפך לגנן מסור.

הסיום הטוב, כמו באגדות רבות, מלמד על מסר חינוכי אצל נורדאו.

האגדה השניה - שיח הורדים

השיח שצמח בגן - יפה ונעים. אלא הקוצים שדקרו עד זוב-דם קלקלו את

השורה. כשרצית לקטוף פרח אחד - התנקם השיח והרע לאדם.
ואז יצא לו שם של שיח רע המלא קוצים מלמטה ועד למעלה.
הוא מסביר למכסה את הפואנטה של "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו".
וגם בשיח הורדים יש בו טוב למרות הרע שבו והסופר ממחיש בסיפור דלהלן:
מעשה בזמיר אחד, שבחר בשיח הורדים לבנות שם קנו ולדגור.
אולם החתול שהיה על יד הבית: אפור בעל-חיים מרשע עם עיניים ירוקות,
שפם גדול, וגם ציפורניים גדולות וחדות, רב עם כל העולם בגלל הגנבות
ותעלוליו הרעים.

במשך היום לא ראוהו כי הכלבים ואיכרות הבריוח אותו. הוא גר במרתף ורק
בלילה יצא לעשות מעשיו הרעים.
כשהזמיר יצא להביא אוכל לגוזליו - טרף אותם. הפנו תשומת-לב לתיאור
החתול וכן למעשיו, בעיני הגוזלים.
שיח הורדים שתק, כי לא היתה לו תשובה ולכן התכסה קוצים חדים
ודוקרניים ומעמיקים כציפורניו של החתול הרע.

רשימת ביבליוגרפית להרצאתו של מר ג. ברגסון, בנושא "איכות הסביבה"

- מה זה בדיקו כואב? כתב ואייר: גידו אשכנזי, הוצ' מ.ב.ת. בעמ' 1992.
חזרה לכן עדן, חגית מאור, ציורים: שמעון וסרשטיין, הוצ' מאור, 1991.
ראש העיר תן לשיר, אורי אורלב, צייר: יפתח אלון, מסדה, 1981.
העץ של תמי, דינה דזיטלובסקי, צילומים אברהם חי, ספ' פועלים, 1983.
אני אוהב לטיל, אפרים תלמי, ציורים: תרצה תנאי, מסדה, 1974.
יוצאים לטיל, כתב וצייר: ינאל תמרקין, מסדה, 1987.
הסיפור של אוקו ולנו, תמר אדר, ציורים: טניה רויטמן, דותן, 1992.
יהיה טוב מתן, ירדנה הדס ודינה דניאלי, ציירה: גילה גפני, עופר, 1989.
ניד ענף וענף, דוד אגמון, איורים: אורה איתן, עקד, 1988.
המבול השחור, אורי אורלב, ציור: יפתח אלון, מסדה, 1979.
אגדות למכסה, מכס נורדי, תרגם לעברית: דב קמחי, צ'צ'יק, תשט"ו.
אגדות למכסה, מכס נורדי, תרגם לעברית: דב קמחי, ע"ע, 1990.
האקליפטוס מוכרח ללכת, צפרירה גר, איורים: אריאל ווגרה, ספ' פוע', 1978.
המסמר האחרון, יצחק נוי, הקה"מ, 1992.
פרחי בר, זאב, ציורים: תרצה, הקה"מ תשמ"ב, הדפסה נוספת 1981.
אהוד מקבוצת נרקיסים, צביה נולך, ציירה: אלישבע לנדאו, גולדברג, 1978.
אור בגליל, א. שמאלי, מסדה תשי"ד.
בין חרמון וגלבע, א. שמאלי, יבנה 1956.
אחת שתיים שלוש דג מלוח, עודד בארי, צייר: גד אולמן, ספ' פועלים, 1971.
גן חצות של תום, פוליפה פירס, מאנגלית: רבקה רז, גפני, 1969, (עיטור אנדרסן)
הגלגל החמישי, משה שמיר, צייר: שמואל כץ, ספ' פועלים, 1961.
המשימה העשירית, זאב ורדי, הקה"מ, תשל"ז.